

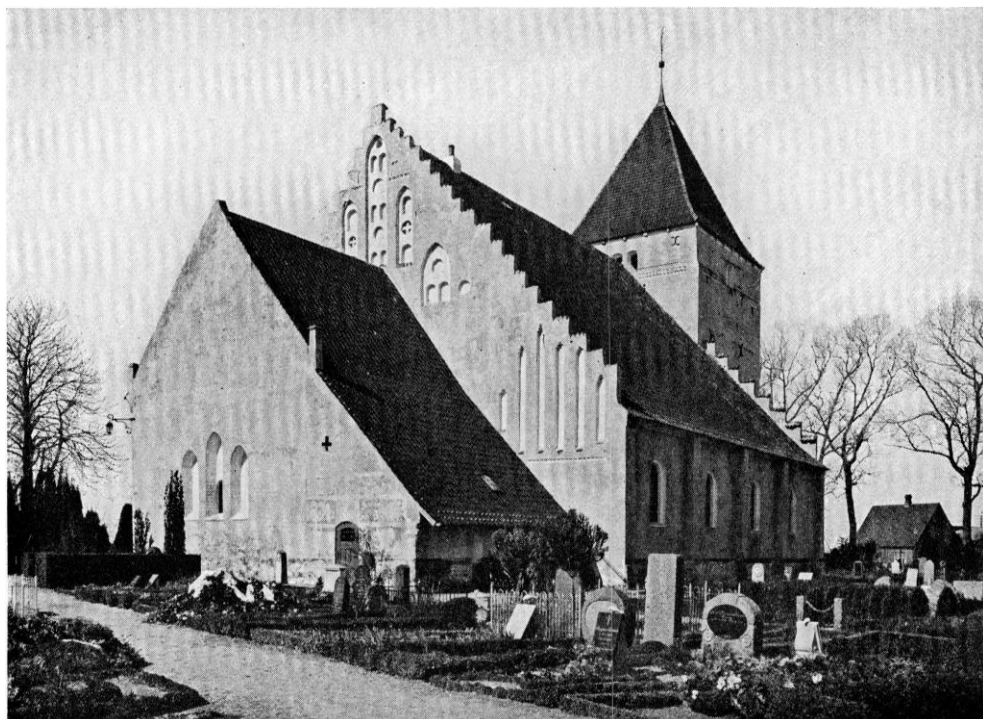

Fig. 1. Toreby. Ydre, set fra nordøst.

V. H. 1941

TOREBY KIRKE

MUSSE HERRED

Kirken, der er viet til *S. Mikael*¹, tilhørte i middelalderen kronen² og forblev efter reformationen under denne, under Aalholms len, blandt hvis lensmænd i enkedronning Sofies tid var Frederik Hobe (sml. klokke nr. 1, s. 1020). Ved auktionen over det laaland-ske ryttergods 1725 blev den solgt til og 1726 tilskødet kammerherre Chr. Carl von Gabel, tilligemed Fuglsang-Priorskov godser³, blandt hvis senere ejere kan nævnes C. G. von Wallmoden (sml. klokke nr. 2, s. 1020, og kiste nr. 2, s. 1023) og fru Bodil de Neergaard (sml. altertavle, s. 1014). Kirken hører stadig under disse godser.

Et marked i Toreby flyttedes 1550 til Sakskøbing⁴.

Kirken ligger på fladt terræn midt i byen og sognet, der er amtets største. Kirkegården er 1916 udvidet mod nord. Sydsiden, der vender ud mod vejen, er siden 1857 hegnet af en mur med piller ved lågerne; i øst og vest har den gamle del et kampestensdige. Udvidelsen er omgivet af en mur af kløvet kamp.

Den meget store kirke (fig. 1) består af romansk kor — der har haft apsis — og skib, senromansk vesttårn, gotisk sakristi på korets nordside, gotiske sideskibe samt på sydsiden et våbenhus, der er moderne ombygget. Alt er opført af munkesten i munkeforbandt.

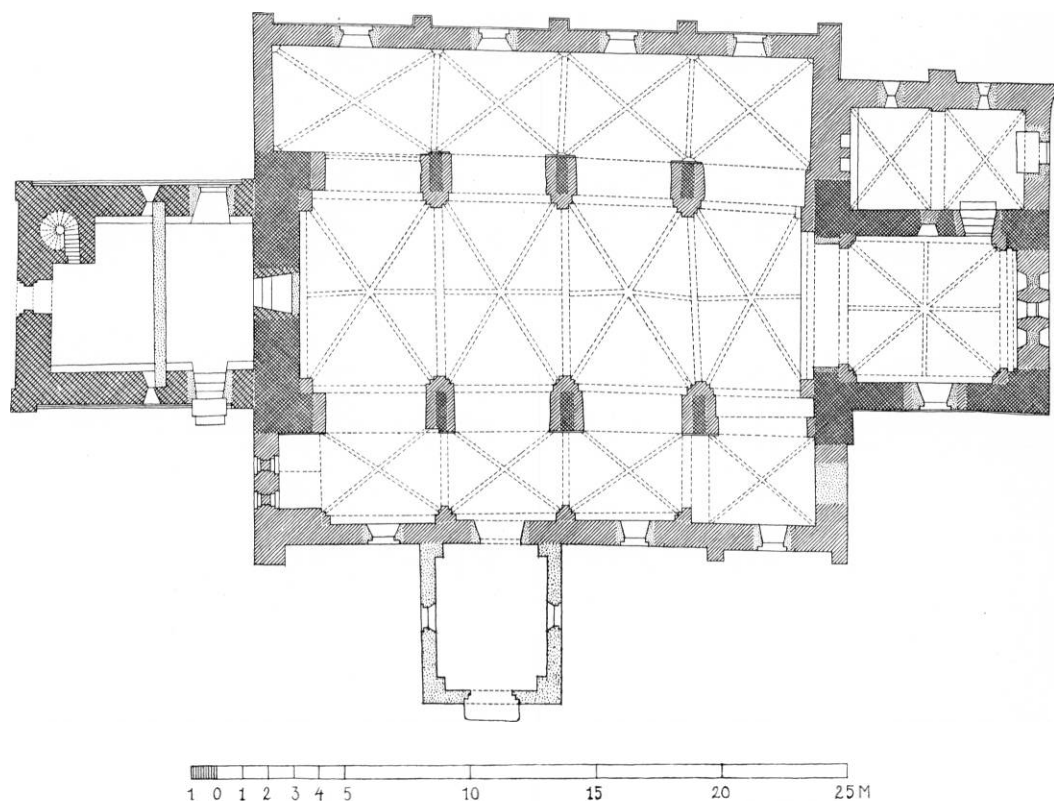

Fig. 2. Toreby. Plan. 1:300. Målt af Kunstakademiets arkitekturskole 1938.

Den romanske kirke er usædvanlig stor. Den allerede i gotisk tid forsvundne apsis erkendes nu udvendigt som en bue på korgavlen stammende fra den borthuggede, helstens kvartkuglehvelving. Desuden er i jorden bevaret rester af fundamentet lagt af delvis kløvet kamp under munkestensmurværk. Indvendig ses den falsede apsisbue bag det yngre korhvelv.

Kor og skib har sokkel under langmurene, nu bedst bevaret på korets nordside, bestående af en svagt hulet skråkant under almindelige skifter og en halvrund vulst. Koret har ikke haft præstedør. På sydsiden er spor efter en borthugget buefrise under den moderne gesims. Korets nordside ses at være bygget af velbrændte, store munkesten; forbandtet har i reglen tre, men ofte flere løbere mellem binderne. Midt i muren sidder et stort, smiget vindue med trykket rundbue; falsene er riffelhuggede, bueunderside og sålbænk pudsede. Lysningsfalsen, der måler 50x122 cm, har spor af vinduesstifter på ydersiden; den er senere gjort lavere med en lille fladbue og endelig tilmuret med moderne sten. Over vinduet er der en gesims bestående af et udkraget løberskifte båret af rulskiftestillede formstenskonsoller med 57—60 cm afstand, vekslende hul- og rundprofilerede; murfladerne mellem dem er pudsede og kalkede. Over

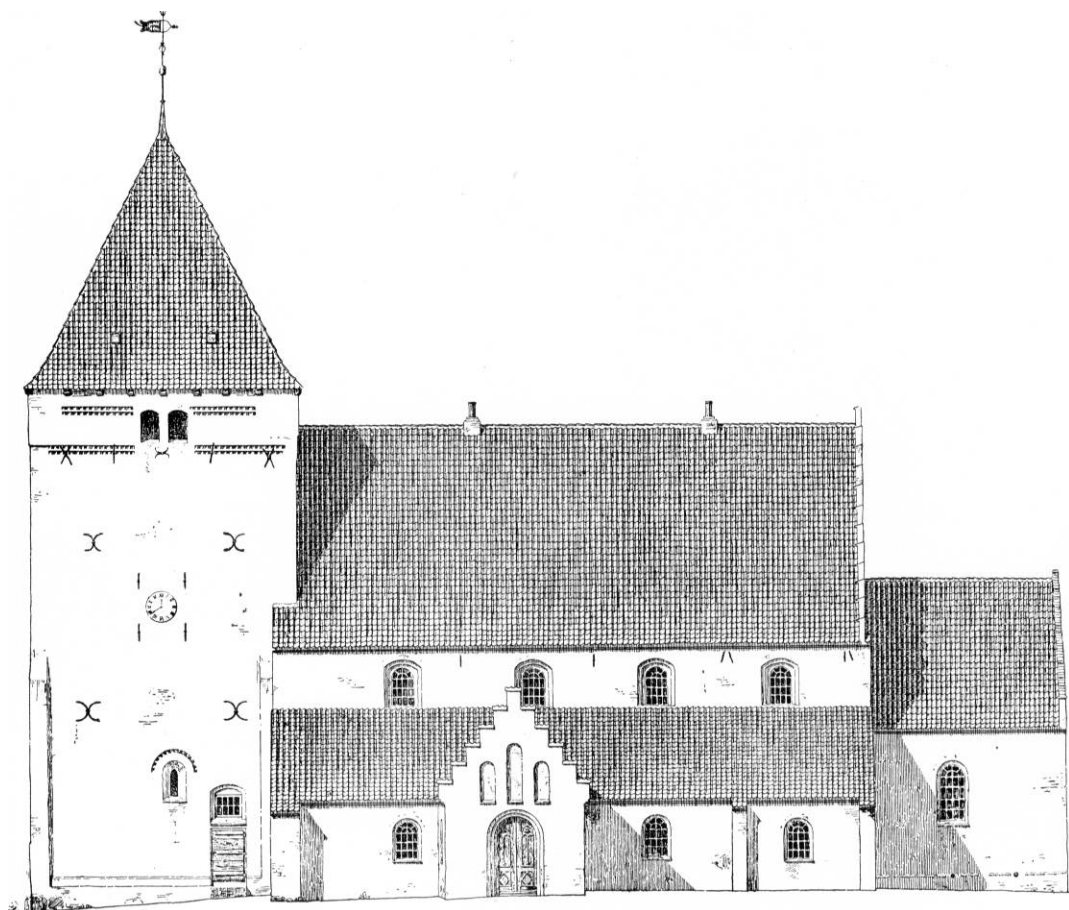

Fig. 3. Toreby. Sydfaçade. 1:300. Målt af Ørnsholt og Køhler 1910.

løberskiftet ligger et kalket savskifte og derover glat mur, der er bevaret i indtil fire skifters højde. Korets østgavl er glat med moderne, aftrappet gavlkam med fodtinder.

Skibets østgavl er på nordsiden muret op mod koret og har riffelhuggede sten ved hjørnet. Langmurene er gennemhuggede af de gotiske arkadebuer, men soklen er brudstykkevis bevaret på pillerne. På vestre pillepar står lisener, der angiver vestre kant af portalfremspringene om de iøvrigt forsvundne døre; på sydsiden ses over sideskibshvælvet fremspringets retkantede, vandrette afslutning. I samme mur sidder på hver side af anden arkade fra øst romanske vinduer med halvtstens stik; de er tilmuret og delvis ødelagt ved arkadens indhugning. Antagelig har der været et tredje vindue vest for dem, som nu ikke kan ses; et fjerde spores måske over vestre arkade. Sydsidens gesims (fig. 6) ligger tre skifter over vinduernes stik og består af en smukt muret, krydsende buefrise af formsten bindig med muren; det i ca. lire cm dybde forsænkede

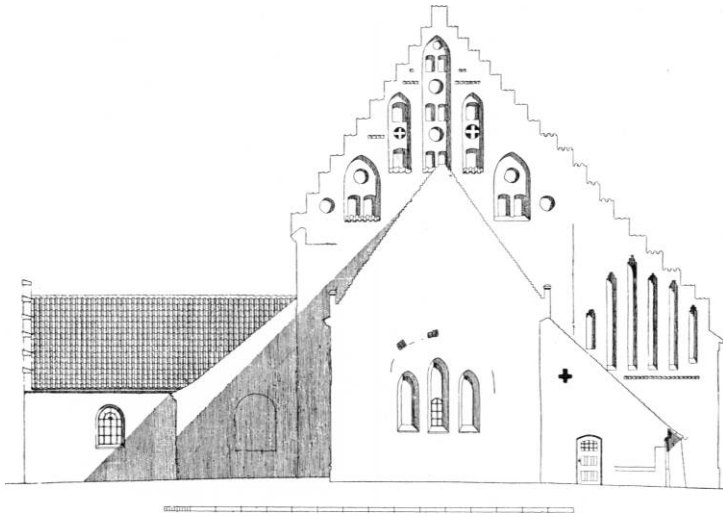

Fig. 4. Toreby. Østfaçade. 1:300. Målt af Bendt Jorgensen 1942.

buefelt er pudset og kalket. To skifter over buefrisen — hvoraf det øverste næsten hele vejen er et fladskifte — ligger et hvidtet savskifte; det følgende skifte er skjult af sideskibets tagværk, men synes dog at være muret på senere, så fugemørtlen delvis dækker hvidtekalken. I skibets nordmur ses to tilmurede vinduer, hvis ydre bredde er 103 cm, rundbuens underside er pudset og kalket; på fugerne findes spor af rød kalkning. Nordsidens gesims består af en enkelt buefrise af krumme formsten med forsænkede, pudsede buefelter som på sydsiden. Over buefrisen ligger seks skifter; gesimsfremspring findes ikke.

Skibets vestgavl ses i tårnet at være muret af svære, røde sten, hvoraf mange er sortbrændte; skiftegangen er middelalderlig, men med mange løbere. Den iøvrigt glatte gavltop har foroven et lidt udkraget løberskifte med en rulskifte-stillet bindertand under hver fuge; tænderne har afrundet underkant, tre af dem er ornamenterede med geometriske mønstre. Mellemmrummene er pudset og kalket. Over løberskiftet ligger et kalket savskifte, og fire skifter derover er et skifte kalket således, at det gør indtryk af at bestå af skiftevis hvide og mørke bindere. Gavllinierne er glatte.

Indvendig ses af romanske detaljer foruden den omtalte falsede apsisbue det nordre korvindue som niche og den meget store, sikkert udvidede, runde korbue med overliggende stor aflastningsbue (fig. 7). Korets overvægge er fugede, men dækkede af puds med kalkdekorationer (se side 1012). På alle fire vægge er eet skifte under tagremmen udhugget 10—12 cm brede skråhuller med ca. 70 cm afstand til knægte af Gloslundetype (sml. s. 356) og i vestre del en hugget rille, der danner begrænsning for vægpudsen, der ses at have været ført op mod træ.

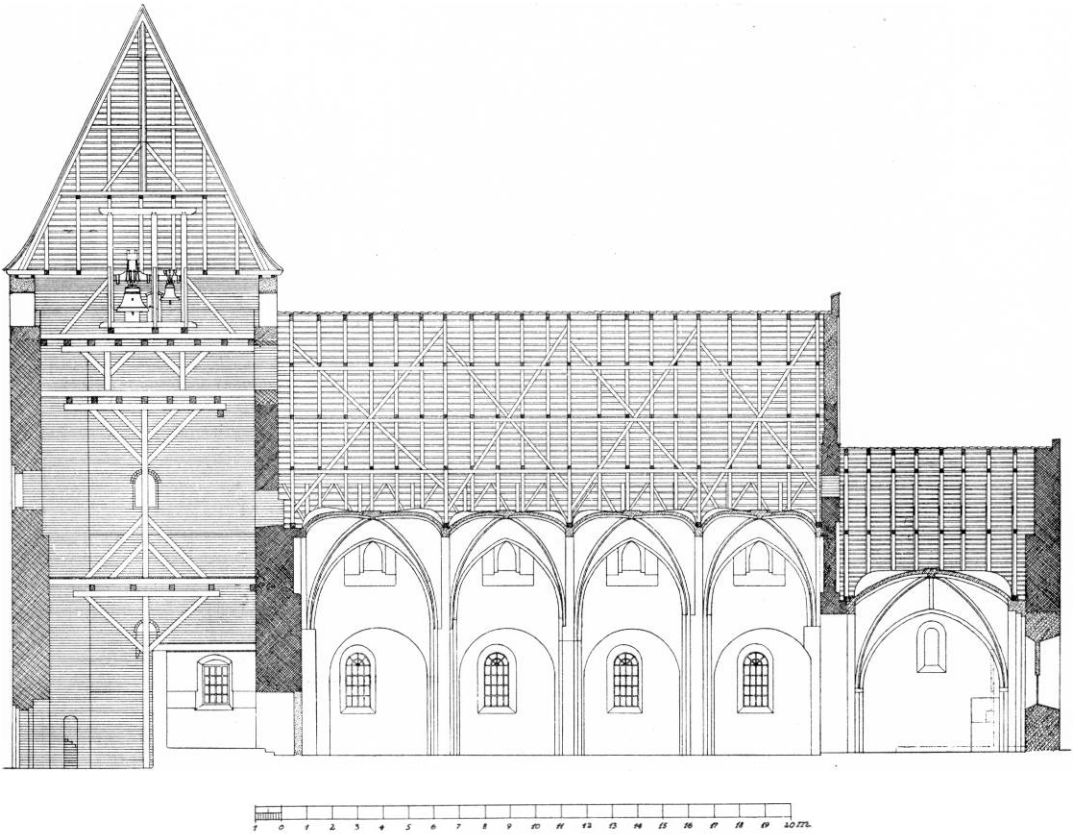

Fig. 5. Toreby. Langsnit. 1:300. Målt af Edvin Ravn 1938.

Det senromanske tårn må være opført få år efter kirkens fuldførelse. Det er en svær blok, der kun er lidt smallere end skibet, bygget af store munkesten i regelmæssigt munkeforbandt. Udvendig har det ved alle fire hjørner svagt fremspringende pilastre, der ender i højde med første bjælkelag. Syldstenene er særlig under sydvestre pilaster meget svære og har her kilehuller fra kløvning; på langsiderne mellem pilastrene er en dobbelt skråkantsokkel; det øverste profil har oprindelig måske været rundet. Mod vest har tårnet en mangefalset, rundbuet dør, der indvendig sidder i fladbuet spejl; i søndre side er et dybt stængebomhul, men intet tilsvarende i nord. Døråbningen er meget forvitret og repareret i gammel tid, men dog vist oprindelig. Understokværket har i syd et dobbeltsmiget, ud- og indvendig rundbuet vindue, hvis spidsbuede lysning er sat af sten på højkant. På ydersiden har det et omløbende savskifte over stikket; sålbænken er indvendig aftrappet, udvendig af nye sten på fladen. Et lignende nordvindue mangler savskiftet. Fra det lave tårnrum er hugget en rundbuet, nu tilmuret dør til skibet.

En vindeltrappe med helstens spindel af hugne munkesten er indbygget i tårnets nordvestre hjørne; trappens nedre del er overbygget med stigende spidsbuer, den øvre med lige udkragninger. Underdøren er rundbuet, trappens øvrige døre har ligesom vinduesslidserne været overdækket med egeplanker. Tårnets stokværksinddeling er ændret. En døråbning fra vindeltrappen antyder et mellemstokværk, der har fået lys fra de to ovenfor omtalte vinduer; andet bjælkelag, der har ligget højere end det nuværende første, er ligeledes forsvundet, men er markeret af en afsats i muren og en dør til trappen. Stokværket har været højt, dets loftsbjælker ligger ved toppen af skibets romanske gavlskids, og det har fået lys fra rundbuede, dobbeltfalsede glugger; i den søndre er nu et tårnur. Tredie stokværk er ganske lavt og nu mørkt; det har vindeltrappedør som de øvrige, mod øst har siddet en rundbuet åbning, en lignende ses vestligt i nordmuren. Klokkestokværket, der — som uregelmæssigheder i ydersiderne antyder — sikkert er en senere tilføjelse, er bygget af munkesten, dog er de øverste 40 cm moderne. Til hver side har det en smal, fladbuet dobbeltglug, den østre ses at være ældre end skibets forhøjede tagryg. Ydersiderne har i højde med glamhullerne dobbelte savskifter. I pyramidetagets vindfløj står årstallene 1811 og 1905. Ned gennem tårnet går svære afstivninger af eg.

Gotiske ændringer og tilføjelser. Allerede i overgangstid er apsis nedrevet og hullet lukket med en lige mur med et smiget, stumt spidsbuet, trekoblet vindue, der nu er tilmuret i lysningen, men har et lille støbejernsvindue i midten.

Sakristiet på nordsiden af koret har gulvet ca. 90 cm lavere end korets. Den helt omdannede dør i kormuren har sikkert fra begyndelsen været den eneste adgang til det kælderagtige rum. Sakristiet er bygget af temmelig små munkesten, 25—26 x 12x8—8,5 cm. På yderhjørnet sidder en svagt fremspringende lisén, gavlen er glat med en højtsiddende korsglug, yderdøren er ny og har afløst en portagtig åbning, der antagelig er blevet indrettet i nyere tid, da sakristiet gjorde tjeneste som kalkkule. Stræbepillen på langmuren er en moderne erstatning for en pille, der tidligere dækkede det østre af de to rundbuede vinduer, som nu er rekonstruerede. Rummet har ved vestvæggen en muret bæk under to fladbuede nicher. Sakristiet er dækket af to samtidige lave krydshvælv med spidsbuet, ca. 55 cm bred gjordbue og kvartstens ribber, hvis ender delvis er profderede, enten med hulkehl i kanterne eller med et kryds i relief. Svagt markerede overribber. Hvælv og vægge er dekoreret med kalkmalerier fra o. 1300 (se s. 1010).

Søndre sideskib er bygget i to omgange. Ældst er østre fag, hvis gamle vestgavl nu ses dels som en lav, spidsbuet gjordbue, der vist først er gennembrudt, efter at de tilstødende fag af sideskibet er overhvælvet, dels som et 60 cm bredt spor på midtskibets mur over sideskibshvælvne. Den kamløse,

glatte østgavl er omsat i renaissance-tiden; den har haft et stort, rundbuet, nu tilmuret vindue. Fagets sydmur har udvendige stræbepiller (omsatte?) og rester af et vistnok spidsbuet vindue, hvis yderste fals er affaset, den næste ret. Vestligt i faget sås tidligere nede ved jorden en spidsbuet, tilmuret åbning. Rummet har stået i forbindelse med midtskibet ved en stor, rund arkadebue, men denne er senere udfyldt med en lav spidsbue og faget overdækket med et svagt puklet krydshvælv med 15 cm stærkt fremspringende kvartstens ribber profileret med et pæreformet led mellem retkanter og løbende af på et i tegl skåret mandshoved. Ingen overribber.

Den øvrige del af sideskibet (fig. 9) har haft lavtsiddende, spidsbuede vinduer, der er ældre end hvælvene. En rest er bevaret delvis dækket af østre våbenhusmur. I andet fag ses østfalsen af et kurvehanksbuet vindue. Den glatte, kamløse vestgavl har en svær støttesten på hjørnet og to små, skævt spidsbuede, mangefalsede glugger, der er blevet tilmuret, da hvælvet blev indbygget. At disse er senere, og at sideskibet har haft åben tagstol, ses også af, at gavlvæggen er pudset og kalket. Et aftryk i en hvælvingskappe viser, at de oprindelige spær har sigtet fra overkant mur op mod savskiftet i midtskibets gesims. Sideskibet er sat i forbindelse med midtskibet ved store, runde arkadebuer, hvis stik er pudsede på undersiden og på sydsiden, mens resten af arkademuren ind mod sideskibet kun er overstænket med kalk; arkadepillernes hjørner er affaset indtil vederlagshøjde. Sideskibet er overhvælvet med tre grove krydshvælv med halvstens ribber, der i de to vestre fag mødes i topkvadrater; ingen overribber. Af hensyn til takten i arkadepillerne og for ikke at få det vestligste fag for langt, er de sidste 190 cm overdækket med en spidsbuet tøndehvælv. Ved hvælvenes indbygning er arkadebuerne delvis udfyldt med spidsbuer, hvis top dog ligger betydeligt højere end i den tilsvarende bue i østre fag.

Højkirken er tilbygget det gamle skibs mure efter søndre sideskibs opførelse, men dens tidsmæssige forhold til nordre sideskib kan ikke afgøres, sandsynligvis er den dog ældre; samtidige kan de to bygningsafsnit næppe være, idet sideskibet er bygget af væsentlig bredere sten. Højkirken, der er bygget i meget regelmæssigt munkeforbandt, har i øst en rig blændingsgavl (fig. 4), hvori to cirkelglugger med korsstave. Gavlen har mange små kamtakker; nordsidens er senere forsvundet under en kam med endnu flere takker, der blev muret på,

Aa. RI. 1942

Fig. 6. Toreby. Gesims på skibets sydside (s. 1003).

da man lagde fælles tag over højkirken og nordre sideskib, men de ses indvendig. Langmurenes vinduer sidder indvendig i dybe nicher, der skærer helt op i muroverkanten; de har i modsætning til overmuren iøvrigt været hvidtede. De mangefalsede vinduer er i sydsiden fladbuede og endnu i brug, omend vist omdannede. Nordsidens tilmurede vinduer er spidsbuede; de har i lysningen en hugget glastrille og rester af vindjern.

Højkirkevinduernes placering viser, at overhvælving ikke fra første færd har været påtænkt (fig. 8). Det er dog næppe tænkeligt, at de ubehandlede røde overvægge med de hvide vinduesnicher kan have stået synlige ret længe, omend de affasede hjørner på arkadepillerne i nordre sideskib gør det sandsynligt, at sideskibet har været opført og arkaderne udhugget, før hvælvenes vægpiller er ført op langs arkadepillerne. De store seksdelte hvælv har halvtstens ribber og hel- eller halvtstens vægbuer og helstens gjordbuer med søm langs kappekanten. Vægbuerne er ført ind i vinduesnicherne og afskærer de øverste partier. Hvælvene har overribber, de korte dog kun i halv højde.

Korhvælvet minder meget om højkirkehvælvene, blot er det ottedelt, har topkvadrat og søm langs alle vægbuerne. De falsede hjørnepiller har fladt vederlagsbånd. Hvælvet hænger noget ned under korbuen, til trods for at denne er sænket lidt.

Nordre sideskib er bredere og højere end det søndre og afviger i stenstørrelse og fugebehandling fra højkirken. Langmuren er inddelt af stræbepiller, som den lille skråkantsokkel er forkrøbbet omkring. Pillerne, hvoraf de to yderste er brynede, skærer op gennem gesimsen, som består af bindertænder i stor indbyrdes afstand under en kraftigt udkraget retkant. I andet fag fra vest spores rester af den tilmurede, vistnok fladbuede norddør over en stor trinsten, i hvert fag ses desuden spor af et stort, spidsbuet vindue, der er ødelagt af de moderne vinduer. Sideskibet har haft selvstændige gavle med fuld kamgavl, således at sideskibet må have haft egen tagryg med vandfald mod højkirkemuren. På denne ses i højde med den romanske buefrise en hugget skotrende med svagt fald fra midten mod begge gavle. I øst har afløbet været ført ud gennem en fladbuet åbning i nederste kamtak. Denne ordning, der må have budt på meget store vanskeligheder med vand og sne, er først ændret i nyere tid, da gavlenes sydsider blev udfyldt med murværk af små sten samtidig med, at højkirkens østgavl har fået hævet sin nordre kamtakrække, og skibene har fået fælles tag. Begge sideskibets gavle har seks smalle, stigende højblændinger med trappestik over et savskifte.

Sideskibet er sat i forbindelse med hovedskibet ved en række runde arkadebuer på firkantede piller med affasede hjørner magen til søndre sideskibs. I det vestligste fag ses arkademuren at være glittet pudset indtil en højde af ni skifterunder buefrisen; denne puds går ind bag sideskibets vestgavl og stam-

Fig. 7. Toreby. Det indre af midtskibet, set mod øst.

Aa. Rl. 1942

mer således måske fra et ældre, nu helt forsvundet bygningsafsnit. Den øvrige del af arkademuren ses at være hvidtet til otte skifter under buefrisen, hvor der ligger en række bomhuller, som viser, at sideskibet en tid lang har haft fladt bræddeloft eller åben tagstol.

Sideskibets hvælv er høje og elegante i formen. De er indhugget i murene uden synlige vægbuer; de 15 cm ribber og helstens gjordbuer har affasede kanter og hviler på profilerede kridtstenskonsoller (fig. 11), der synes oprindeligt beregnet som kapitæler over en slank søjlestav. De kan næppe være yngre end 1400'rne og stammer måske fra en nedrevet, ældre bygning, mens hvælvene at dømme efter de symmetriske skjolde, der er skåret i yderfagenes cirkelrunde topskive, må tilhøre reformationstiden. De to mellemste hvælv har seksoddede stjerner i topskiverne.

Det sengotiske våbenhus er så stærkt ombygget i nyere tid, at middelalderligt murværk nu kun ses i gavlens inderside.

Nyere ændringer. I 1700'rne er i østre halvdel af tårnets understokværk indrettet et gravkapel for familien Wallmoden. I nord- og sydmuren er et falset, fladbuet vindue, under det søndre en dør af meget svære, vandrette egeplanker.

Tagværket over koret er senmiddelalderligt i fuld eg med dobbelte hanebånd

Fig. 8. Toreby. Midtskibet, set gennem søndre sideskibs anden arkade.

Aa. RI. 1942

og stort kryds. Spær og spærstivere er tappet i spærsko, de andre forbindelser er bladede. Ejendommelige, omhyggeligt udførte, bogstavlige huljærnmærker på tømmerets vestsider. Over midtskibet er et samtidigt tagværk af eg med tredobbelte hanebånd og skrå spærfødsstivere, hvilende på en tagstol med fem konger. Både på spærfag og tagstol findes lignende mærker som på korets tagværk. Tårnets tagværk er noget omdannet gammel eg. De øvrige tagværker er nyere.

Nu er hele kirken hængt med vingetegl og står udvendig kalket lyserød med hvide detaljer og tjæret sokkel. I sakristiet er indsat blyvinduer, ellers findes overalt rundbuede jernvinduer. Kirken har gulv af sorte og hvide fliser samt gule klinker, dog ligger i sakristiet nye ølandssten.

KALKMALERIER

1) Billederne i *sakristiet*, som restaureredes 1920 af E. Rothe, er fra 1300'ernes begyndelse. Motiverne er i *østre hvælv*, på østkappen: den tronende Kristus (fig. 13) mellem Alfa og Omega og i kappefligene to engle. På sydkappen: Johannes Døberen med lammet og sejrspanen i midten; navnet angivet øverst med klare majuskler, nederst mellem hans fødder fandtes et våbenskjold (tre-

Fig. 9. Toreby. Det indre af søndre sideskib, set mod vest.

Aa. RI. 1942

bladet lilje?), i hver kappeflig en siddende profet med lange skriftbånd; også navnene på disse figurer er angivet ved indskrifter, [Zach]arias og Jeremias. På vestkappen ses i midten en stående, velsignende biskop; ved hans side et par usammenhængende bogstaver ...y...us, hvoraf nu kun sidste bogstav er synligt; på siderne to siddende figurer, den ene er meget medtaget, over den anden til venstre læses navnet Cleoboles. I nordkappen ses nu kun meget svage spor af et billede forestillende Mikael i kamp med dragen. I *vestre hvælv* ses i ostkappen Salomons dom og i sydkappen Isaks ofring, begge fragmentarisk bevaret; i vestkappen var billedet meget beskadiget, men det synes at forestille en siddende kvinde med skriftbånd i hænderne flankeret af en ligeledes siddende mand og kvinde, begge med opløftede hænder. Nordkappens maleri er helt udvisket. Også *vægfladerne* har været dekoreret, bevaret er kun på søndre væg Moses med lovens tavler og den brændende tornebusk, over Moses' hoved læses navnet »Moy(ses)«, og på den vestre væg syndefaldet (fig. 14). Forneden har vægbillederne været afgrænset af borter (ranke- og sparreværk), ligesom ribberne har været prydet af sparreværk. På den brede gjordbue er en smuk ranke (fig. 12). Rester af en samtidig dekoration på *triumfvæggen* fandtes 1920. Syd for korbuen fremdroges en ret velbevaret basunengel; over figuren var spor

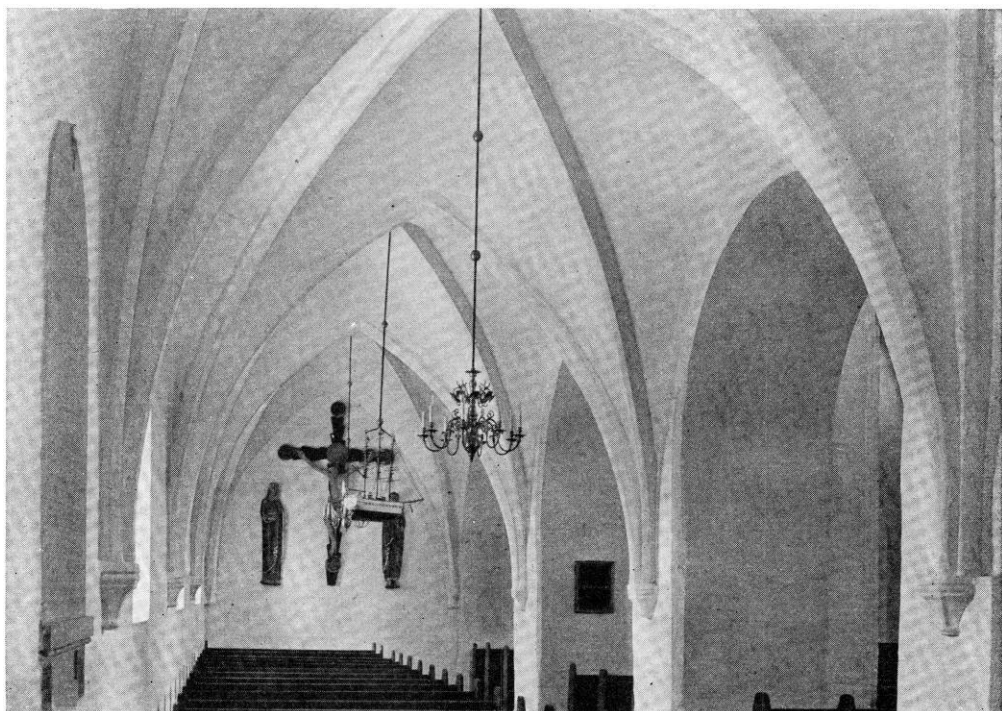

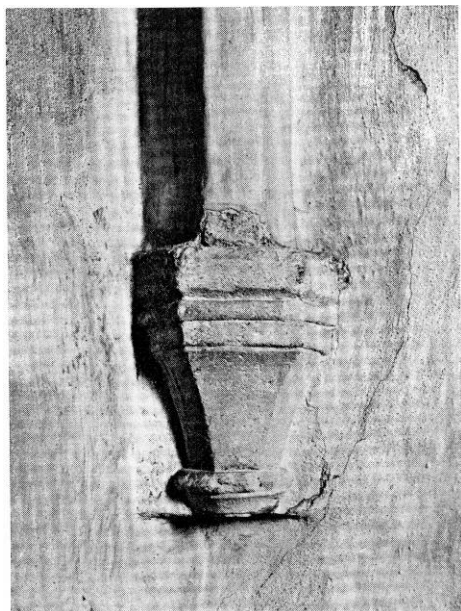
Fig. 10. Toreby. Det indre af nordre sideskib, set mod øst.

Aa. RI. 1942

af sorte bogstaver, ligeledes på kanten af korbuen. Farverne er hovedsagelig røde med anvendelse af noget grønt. Endelig findes på *korsets overvægge* rester af en frise med røde rammestreger og sort rankeværk.

2) Fra tiden o. 1500 stammer kalkmalerierne i *korsets hvælv*, som fremdroges 1888, men som atter er dækkede på grund af deres ringe kvalitet. Motiverne var Kristi lidelseshistorie, begyndende i nordre kappes vestre halvdel med Kristus for Pilatus og fortsættende i vestre kappe med en fremstilling af Kristus bundet mellem to bødler (tornekroningen) og Kristus knælende i Gethsemane have. I søndre kappe fandtes korsbæringen og et helt udslettet billede. I østre kappe hudfletteisen og naglingen til korset. I nordre kappes østre halvdel var Kristus på korset mellem de to røvere. Ribber og skjoldbuer havde sparredekorationer i tre farver. Spor af rankedekorationer og blomster i hvælvenes top fandtes i *midtskibet*, og på pillerne er malet indivielsekors.

†*Glasmalerier*. I tre af vinduerne i kirkens nordmur har siddet sengotiske glasmalerier fra o. 1520; i hvert vindue var malet to adelsvåben og derunder ejernes navne med minuskier⁵. I et af vinduerne fandtes et Huitfeldt- og et Oxe-våben med navnene »otte klausen« og »he(r) iehan oxe«, henvisende til Otte Clausen Huitfeldt til Berridsgaard, død 1529 (sml. gravsten nr. 1 i Saks-

Aa. RI. 1942

Fig. 11. Toreby. Hvælvingskonsol i nordre sideskib (s. 1009).

M. M. 1906

Fig. 12. Toreby. Kalkmalet dekoration på gjordbue i sakristiet (s. 1011).

købing kirke, s. 152) og Johan Oxe til Nielstrup, død 1534. I et andet vindue »højere op i kirken« fandtes et Blaa- og et Ulfstand-våben med navnene »he(r) mas erese« og »her olof holgersen«, henvisende til Mads Eriksen Bølle til Orebygaard og Fuglsang, død 1539, hvis moder var Anne Sivertsdatter Blaa, og Oluf Holgersen Ulfstand til Bønnet (Falsters sdr. hrd.), død 1529. I et tredje vindue »højere op paa samme side« sås et våben for Niels Torkildsen (sml. præstestol, s. 1019) med underskriften : »d(omi)n(u)s nicolaus Torkilli hui(us) ecc(lesi)e pastor« (»hr. Niels Torkildsen, denne kirkes sognepræst«) samt et Beldenak-våben med underskriften: »Andreas (!) dei gra(tia) ep(iscopus) ottonien(sis)« (»[Jens] Andersen, af Guds nåde biskop i Odense«), for Odense-bispen Jens Andersen (Beldenak). I et fjerde vindue, hvis placering er uvis, fandtes »det ældgamle danske våben, med det gyldne flusses [vlies'] ridderorden om og en krone over« (præsteindb. 1706). Ifølge F. R. Friis⁶ borttoges glasmalerierne »for en del år siden«, da nye og større vinduer blev indsat.

INVENTAR

Alterbordet er nyt. 1710 ønskedes et *†alterbord*, som var indvendig hult og brøstfældigt, repareret og flyttet bort fra væggen, så folk kunne »gå bag om til offers« (rgsk.).

†*Alterklæder*. 1) Omtalt 1698 som gammelt (inventarium). 2) Nævnt 1715, af blommet fløjel og gammeldags silkestof (rgsk.).

Altertavlen er et stort maleri, 215 x 194 cm (olie på lærred), forestillende gravlæggelsen, en kopi af Peruginos maleri fra 1495, signeret Albert Küchler 1849, i samtidig, forgyldt ramme. Ifølge en indskrift på fodstykket, der stammer fra den tidligere altertavle (s. d.), er maleriet skænket 1919 af fru Bodil de Neergaard, Fuglsang.

Altertavle i ung-renaissance, o. 1590, oprindelig sikkert af samme type som Hillested (s. 840), men stærkt omdannet og fornyet med dele af fyrretræ. Af den gamle tavle er bevaret storstykkets slanke, flankerende halvsøjler på langstrakte volutkonsoller, svarende til Hillested-tavlens, blot med skællagte skiver på forsiden; til siderne for halvsøjlerne sidder lister med skællagte skiver. Gamle er endvidere gesims- og postamentfremspringene med diamantbosser samt fodlisten og arkitraven, der har karnisprofilerede tænder. Tavlen har hvilet på en glat predella, der nu tjener som fodstykke for den nye altertavle.

I storstykket er indsat et maleri fra 1850 (syn), Kristus velsigner de små børn (olie på lærred). Under træværkets egetræsmaling spores brogede farver, og på predella'en fandtes 1919 rester af malede dekorationer fra 1700'rne, gule på brun bund. 1680 bekostedes altertavlens staffering af sognepræsten Lauritz Lund og hustru (præsteindb.).

Altørsølv. *Kalk* fra 1825, 24,3 cm høj. Rund fod med vulst forneden, ægformet knop og stort bæger med udsvejfet rand: på bægeret graveret kursiv i en oval: »Foræret Thorebye Kirke A(nn)o 1659 af C. Kisevetter og Hustru A. K. Kampzerin forbedret A(nn)o 1684. Fornyet og med 15 Lod Sølv forøget A(nn)o 1825 vog 47 Lod«. På bægeret utydeligt mestermærke. På foden er fastgjort en støbt, gotiserende krucifiksgruppe, der er den eneste rest af den gamle kalk. *Disk* med graveret cirkelkors på randen; ingen stempler. †*Kalk* repareredes 1641 (rgsk.). *Oblatæske* (fig. 15) fra 1764, rektangulær, hvilende på støbte, fligede fødder; på siderne er graverede rocailles og på låget en rocaillekartouche hvori et støbt, liggende lam med sejrspane. Indvendig er æsken delt på langs i to lige store rum, og under bunden står med indprikket skriveskrift: »Denne Eske er af Sogne Præsten H. Brügman og Hustrue D. M. Ryge (sml. epitafium nr. 3, s. 1022) giwet til Thorebye Kirke 1764 vog 21 lod 2 qt;« ingen stempler. †*Oblatæske*, lille, af sølv, nævnt 1698 (inventarium). †*Vinkande*, lille, af sølv, nævnt 1715 (inventarium). †*Vinfasker*. 1662 købtes en glasflaske og 1692 en vinflaske, sikkert af tin, der delvis betaltes med en gammel flaske (rgsk.).

Sygekalk fra 1758, 12,5 cm høj, buklet og knækket arbejde. Rund fod med fodplade og knækket vulst, fladrund knop og bæger med lige sider; utydeligt mestermærke. Samtidig *disk* med oblatgemme og graveret, hjelmet våben, årstallet 1758 og initialerne CML for Catharina Margaretha Lehn (sml. epi-

tafium nr. 4, s. 1022). †*Berettelsestøj* fra 1719 (rgsk.). †*Tinflaske* til de syge anskaffedes 1698 (rgsk.).

Alterstager, o. 1600—25, 38 cm høje. Profileret fod, skaft med kugle og balusterled og lille lyseskål; lysetorn af messing.

**Røgelsekar*, romansk, af malm, med rund, graveret underdel på en lille fod og gennembrudt låg formet som en korskirke med spir; ophængt i fire bærestænger forbundet med kæder og samlet med en øsken foroven. Karret, der er fundet i Nagelsti og nu opbevares i stiftsmuseet i Maribo, stammer muligvis fra kirken.

†*Messehageler*. 1) Nævnt 1698 som gammel, sikkert den samme, der 1721 omtales som gammel og ubrugelig, med silkebordyrer bagpå (rgsk.). 2) Nævnt 1721, af rødt fløjl med kors og kanter af guldgalloner. 3) Nævnt 1721 som gammel, af blåt blommet fløjl med sølvgalloner (rgsk.).

Døbefont, romansk, af granit; bevaret er kun kummen, der oprindelig var smykket med figurer og ornamenten, men efter at være blevet ophugget 1848 nu er firsidet med affasede hjørner og ganske glat. Det firpasformede fodstykke, der er gravet ned i jorden, så kun den øvre rundstav er synlig, stammer sikkert fra en døbefont af gotlandsk kalksten. Når præsteindberetningen 1755 meddeler om fonten, at den var bekostet 1681 af dronningens fuldmægtig på Fuglsang Ditløf Schøler og hans hustru Dorthea Lucin, må det dreje sig om en staffering eller en barok font, som nu ikke kendes.

Dåbsfad, o. 1625, af nederlandsk arbejde. I bunden syndefaldet, på randen hunde, hjorte og enhjørninge, alt på baggrund af tætte rankeslyng.

Dåbskander. 1) 1834, af tin, stemplet H. C. Høy. 2) O. 1850, af tin, stemplet Hans Høy.

†*Fontelåg* blev 1721 bestilt hos slotssnedker Vibert Mathisøn (rgsk.).

Håndklædeholder (fig. 19), o. 1650, af messing med smukke, gennembrudte vægbeslag. Over fonten.

Korbuekrucifiks (fig. 16), gotisk, o. 1325, med senromanske sidefigurer, sikkert fra o. 1250. Kristusfiguren, hvis højde er 155 cm, hænger ret langt ned i de spinkle arme (venstre hånd fornyet), hovedet hælder fremefter og ned mod

M. M. 1906

Fig. 13. Kalkmaleri, Kristus, i sakristiet (s. 1010).

Fig. 14. Toreby. Kalkmaleri, syndefaldet, i sakristiet (s. 1011).

M. M. 1906

højre skulder, ansigtsudtrykket er smertefuldt med lukkede øjne og halvåben mund, håret ligger glat ud over skuldrene; der er spor efter en tornekrone. Kroppen er mager, svajet til venstre, med markerede ribben og sidevunde. Lændeklædet, hvis folder er skarpe og kraftige, med en lille vulst omkring hofterne, har snip i venstre og knude i højre side og blotter det højre, bøjede knæ; højre fod er lagt over venstre. Det samtidige, anselige korstræ, 300 cm højt, 180 cm bredt, er fladt og tyndt, med afhuggede grenender i kanterne og hulede cirkelskiver i enderne; bag figurens hoved har siddet en glorieskive, der nu er fornyet, og muligvis et skriftbånd.

Sidefigurerne, hvoraf Maria er 168, Johannes 163 cm høj, er meget langstrakte, stillingen frontal og ansigterne brede. Maria, der har båret krone, er iført kjole med bælte, lang kappe og spidse sko og holder venstre hånd mod kinden i den traditionelle sørgestilling; med højre holder hun kappen op foran sig. Johannes er iført en lignende dragt, men er barfodet og løfter med højre hånd kappen op mod ansigtet, i venstre holder han en bog.

Gruppen blev restaureret 1919⁷ og nymalet på grundlag af rester af en staféring, der 1723 bekostedes af sognepræsten Reenberg (rgsk.). Kristusfiguren

har bleg legemsfarve med bloddråber, mørkebrunt hår og skæg og forgyldt lændeklæde, korstræet er gulbrunt med indskrifter i cirkelskiverne, øverst »Inri«, til siderne: Es. 49,16 og forneden: »Amor Deus crucifixus« (?). Sidefigurerne har grønne kjortler og røde kapper med guldkanter. Herunder fandtes spor af en ældre staffering, sikkert den oprindelige. Legemsfarven på Kristusfiguren har været usædvanlig mørk, lændeklædet hvidt med zinnoberrød og smaltblå staffering; Marias kjortel og hovedklæde har været malet på lignende måde, kappen med lysegrønt for; Johannes' kjortel var gul med mørke ornamenten, kappen kraftig zinnoberrød. Korstræet var mørkt brunt, og på bagsiden fandtes rester af en sengotisk dekoration med sorte og rødbrune kalkfarver på hvid kalkgrund.

Figurerne har oprindeligt været anbragt på en bjælke tværs over korbuen, senere hang de i blændingen over denne og fjernedes herfra 1849, hvorefter de lå på kirkens loft og derefter en del år på Fuglsang, indtil de kom tilbage til kirken og efter restaureringen atter anbragtes på en bjælke tværs over korbuen; de hænger nu på nordre sideskibs østvæg.

†*Korgitter*. Et topstykke fra slutningen af 1600'rne, der opbevares i tårnrummet, samt et par søjler af eg, der 1919 fandtes i en gård i Flintinge, stammer sikkert fra et korgitter med dobbeltdøre, der omtales 1755 (præsteindb.). *Søjlerne, der er 216 cm høje, med firkantede baser og bruskværkskapitæler, opbevares nu i stiftsmuseet i Maribo.

Prædikestol fra 1645 (rgsk.) af Jørgen Ringnis, der fik 100 dlr. for arbejdet. Stolen har seks fag, hvoraf de to er stillet sammen i en ret vinkel ved opgangen. Kompositionen er Ringnis' sædvanlige med figurer af evangelisterne, Johannes Døberen og Kristus med verdenskuglen i arkader med muslingeskalnicher og på hjørnerne kvindelige hermer med dyderne attributter; i hængestykkerne, der er formet som bruskværkskartoucher, står figurerne navne med reliefversaler, under hjørnerne er der vingede englehoveder. Underbaldakinen består af udsavede bøjler samlet på en midtkugle med nedhængende drueklase. Samtidig, sekssidet himmel med gennembrudte bruskværks topstykker og engle med lidelsesredskaber på hjørnerne; undersiden er kasetteværksdelt og har en dyb midtfylding, hvori er ophængt en helligåndsdue. Samtidig opgang med dør og panel, det sidste med tre fyldinger adskilt af joniske halspilastre, bosser på postament og frise og forneden en udsavet hængeliste. Dørens stolper

O.N. 1942

Fig. 15. Toreby. Oblatæske 1764
(s. 1014).

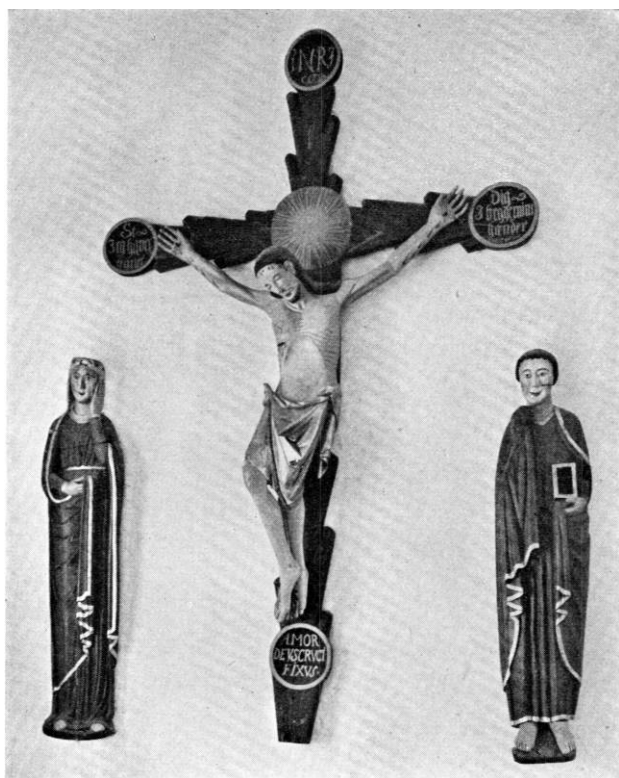

Fig. 16. Toreby. Krucifiksgruppe (s. 1015). O. N. 1942

smykkes af skællagte skiver, slyngbånd og bosser, dørfløjen har øverst en fladsnitprydet arkade med trekantgavl af påsatte lister og nederst en rektangulær fylding; over et frisefelt afsluttes døren af et topstykke svarende til himmelens (se fig. 8).

Stol, himmel og opgang stafferedes 1722 på sognepræsten Reenbergs bekostning (rgsk.). Farverne er brogede med rig anvendelse af lasurer, de religiøse indskrifter er gylden fraktur. I stolens postamentfelter står Joh. 1, 29, Matth. 10, 20, Marc. 13, 31, Act. 4, 12, Luc. 11, 31 og Joh. 14, 21; i himmelens frisefelter står Ps. 22, 25—26 samt årstallet 1722. I opgangens fyldinger Psal. 19, i frisefelterne Ps. 43 og i postamentfelterne Paul. Tessal. 5, 4, 2. Pet. 1 og 19; i dørens frisefelt Coll. 4, 3 og på bagsiden Act. 4, 29. Før restaureringen 1919⁷, da stafferingen genfremstilledes, stod stolen med egetræsmaling i forskellige lysstyrker, og herunder lå en staffering fra 1849 (syn) med hvidgråt, blågråt, brungråt, hvidt og blå.

Stoleværk fra 1952, tegnet af arkitekt Mogens Lassen. De tidligere egetræsmalede *†*stole var rimeligvis fra 1800'rne. *†*Stole forfærdigedes 1701 af mester Vibert (rgsk.).

Præste- og degnestol, nyere og ganske ens. Gamle er kun gavlene, der er sen-gotiske, med tresidet, profileret afslutning og glatte med undtagelse af vestsiderne, hvori der er skåret et cirkelfelt med et usymmetrisk skjold; våbenet, en syvoddet stjerne i hvis midte en tredobbelt roset, tilhører Christiern 2.s kapellan Niels Torkildsen (sml. †glasmaleri, s. 1013), der 1513 fik præsentation på Toreby kirke⁸ og adledes 1520⁹. Stolene er egetræsmaledede.

Herskabsstole fra 1567, ung-renaissance, med halvrundt afsluttede gavle, hvori findes reliefskårne, hjelmede våben, på sydsiden Rud og Bolle, på nordsiden Hardenberg og Lykke, og derunder indskrifter med fordybede versaler, på sydsiden: »Erick Rud anno 1567« og »Sermo Dei Veritas« (»Guds ord er sandhed«), på nordsiden: »Frw Anne Hardenbee(!) 1567« og »Pietas ad omnia est utilis« (»fromhed er nyttigt i alle ting«). På baggavlene findes indridsede ornamenter, halvrossetter, lillie og profilhoved. Dørene har to, sidepanelerne seks fyldinger. Egetræsmaledede.

†*Kiste* til at forvare alterklæderne i nævnes 1698 (inventarium).

Pulpitur med malet årstal 1705, sikkert det samme, der omtales som nyt 1699¹⁰. Pulpituret bæres af søjler med en art toskanske kapitæler, brystværnet består af slanke, tætstillede, drejede balustre og har barokprofileret hånd- og fodliste. Balustre og søjler er marmorerede med hvidt og rødt på blågrå bund, om søjleskafterne er malet et snoet bånd med hvid og rød marmorering på sort bund, hånd- og fodliste er ligeledes marmorerede med hvidt og rødbrunt, og på fodlisten findes malerens signatur, L. J. S, samt årstallet 1705. På den underliggende tværbjælke står hvid fraktur på sort bund:

»Hvo i sin alderdom vil u-be-ængsted være
For ungdoms synd, oc staa for Herrens dom med ære,
Hand skall i ungdoms tid troe Gud oc giøre gott
Saa har hand priis oc fred, naar andre har kun spott«.

Før restaureringen 1919⁷ stod pulpituret med egetræsmaling i to toner, og herunder lå en staffing fra 1849 i hvidt og gråt med grågrønne balustre og søjler. I skibets vestende.

†*Pulpiturer*. 1710 behøvedes et pulpitur under den øverste bue ved den nordre side, omtrent 6 alen langt og 6 alen bredt, beklædt rundt om med panelværk og bag et skillerum med to døre, samt en vindeltrappe med 13 trin deroptil, som ingen stole »betager i kirchen« (rgsk.). 1808 nævnes to pulpiturer (syn), og ved en hovedreparation i forrige århundrede, sikkert 1849, fjernes to pulpiturer⁶.

Orgel fra 1910.

Pengeblok, sikkert fra 1689 (rgsk.), ottekantet og jernbunden med to samtidige cylinderlåse. I søndre sideskib.

Pengebøsse, o. 1650, af kobber, cylindrisk, med snoet hank og hængsler til tre hængelåse; under bunden en opdrevet roset, på siderne og på låget drevne ranker, på lågets rand graveret: »Torrebye Sogns Fattig Bøsse«.

To *†pengetavler* nævnes 1721 (rgsk.).

Lyseskjolde. 1—2) O. 1650, af messing, ottekantede med oval reflektorplade omgivet af drevne bukler og frugtranker og to lysepiber, foroven findes små runde plader med hjerteformede buler. I koret.

3—4) O. 1650, af messing, ovale med oval reflektorplade omgivet af drevne bruskbukler og store blomster og to lysepiber, øverst lignende, mindre skjolde med senere graveret kursiv: »Peder Hansen Pommer 1782« og: »Maren Mads Datter 1782«. Ophængt i korbuens vanger.

Kirkeskib fra 1924, tremastet fuldrigger »Pax«, i nordre sideskib.

To *ligbåre*, sortmalede, den ene med årstallet 1764 og en næsten udslidt frakturindskrift, findes på loftet.

Tårnur, nyt, af Bertram Larsen, har afløst et gammelt sejerværk, der henstår i tårnet; ved opstillingen er genanvendt barokke, udsavede balustre med gennembrudte hjerter. Et *†sejerværk* nævnes 1681, da bønderne fik tilhold om at give hver mand 4 sk. til sejerværket at stille, som de, efter kirkeværgens beretning, fast i 100 år havde udgivet¹⁰.

Klokker. 1) 1595, støbt af Michel Westphal. Toliniet versalindskrift mellem korsblomstfriser: »Anno 1595 yar war Frederick Hobe drunnyges(!) lensman her Per Micelsen Jørgen Lavrisen Jens Jørgensen Rasmus Mortensen Hans Render Niels Hwos kierkeverge Torby«, på slagringen et bomærke og: »Af ile byn yck geflaten Michel Westfal heft mi gaten. Det har kost sonne men ale. Verbum Domini manet in aeternum« (»Herrens ord bliver i evighed«). På siden to relieffer af Maria i solgisel og under det ene et lille felt i perlestavramme og med versalerne: »Krisen Vollemar«. Hankene har tovsnoninger og masker. Tvm. 148 cm.

2) 1793, støbt af H. C. Gamst. Versaler under akantusbladbort: »Forferdiget af H. C. Gamst Kiøbenhavn anno 1793. Denne klokke som var bekostet af adskillige i Thorbye sogn 1588 er formedelst brøstfaeldighed foranstaltet omstøbt af Christopher Georg von Wallmoden geheimeraad ridder af Dannebrog kammerherre og amtmand over Nyekiøbings amt herre til Wallmoden Fugelsang og Pierskov(!) 1792« (sml. kiste nr. 2, s. 1023). På slagringen akantusbort. Tvm. 82 cm.

†Klokker. 1528 havde kirken tre klokker, hvoraf de to mindste, der vejede henholdsvis to skippund fem lispund (360 kg) og eet skippund ni lispund (232 kg), afleveredes ved klokkeskatten samme år, mens den tredie købtes fri med 130 lod sølv. Klokke fra 1588, se klokke nr. 2. 1684 omgjordes en klokke, den ene forbedret af den anden (rgsk.).

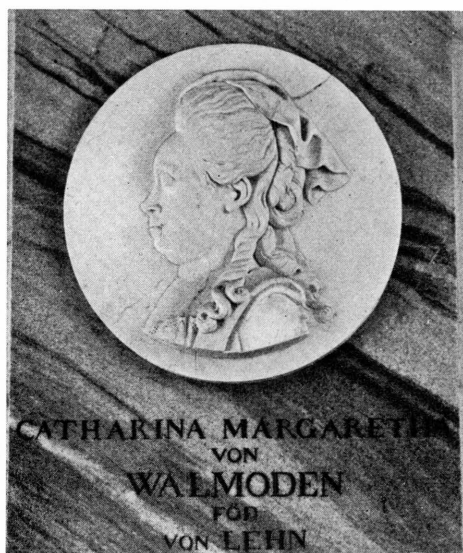

Fig. 17. Epitafium 1643 (s. 1021).

E. Skov 1952

GRAVMINDER

Epitafier. 1) (fig. 17), bekostet og opsat 24. jan. 1643 af Hans Brems, foged på Kierstrup, over hans forældre Hans Knudsen og Anne Nielsdatter, som boede og døde i Greng. Epitafiet består af kontursavede egeplanker med en malet dekoration, rimeligvis tempera, på tynd kridtgrund, usædvanlig dygtigt og elegant udført, en ramme af vilttert bruskslyng i gult og gråt på sort bund omkring et ovalt maleri, forestillende Ezekiels syn; yderst til højre står profeten i et stort gråviolet gevandt, han vender sig mod dalen, hvor de døde står op; hvirvlende grå skyer, hvori skimtes englehoveder, åbner sig mod en gullig himmel. I det som en kartouche formede topstykke, der flankeres af kranier og krones af en muslingeskal, står på en halvkugle en versalindskrift henvisende til maleriet, Ezek. 37, 5. Nederst en kartouche flankeret af profilvendte englehoveder med gravskriften, gylden fraktur på sort bund. Farverne er ganske

Hude fot.

Fig. 18. Toreby. Detail af Epitafium 1791 (s. 1022).

få, gråt, gult, sort, grønt og hvidt. På søndre sideskibs østvæg, tidligere på skibets vestvæg.

2) O. 1650. Rester af en udskåret epitafieramme og et tilhørende maleri på træ findes på loftet.

3) O. 1778. Hr. Hans Brüggmann, født på Wemmeltofte 1711, dimitteret fra Roeskilde skole 1726, lærer sammesteds fra 1730 til 1743, derefter feltpræst og fra 1750 sognepræst for Thorebye, fra 1757 provst i Musse herred til sin død 4. aug. 1774, og hans hustru Dorothea Margaretha Ryge (sml. oblatæske, s. 1014), født i Roeskilde 1718, gift 17. okt. 1752, død i Nyested efter fire års enkesæde 27. juli 1778. »De tvende børn Gud gav disse forældre borttog hand

igien tilig, de gjorde derfor vel imod andres børn og gav desuden til Thorebye sogns fattige 200 rdlr., som bestandig skal blive stående i Flintinge præstegaard. Endnu gav de til Thorebye kirke 50 rdlr., at deres been der måtte ligge urørte«. Rundbuert tavle af norsk marmor med fordybede, gyldne versaler, hvilende på en bjælke og to kannelerede konsoller af brunligt marmor. Vestligt på nordre sideskibs sydvæg.

4) 1791. Catharina Margaretha von Walmoden, født von Lehn, født 18. jan. 1731, død 5. nov. 1788. Epitafiet, der er udført af Wiedewelt¹¹, er formet som en stele af blå og gult norsk marmor, hvori foroven er indsat en portrætmedaillon (fig. 18) og forneden en firkantet tavle med to hjelmede våbenskjolde for Walmoden og Lehn; begge reliefferne er af hvidt italiensk marmor, og mellem dem står gravskriften med fordybede, gyldne versaler. I fodstykket, der er af rødligt marmor, står i en niche en hvid marmorurne. Opad gravkapellets vestvæg.

Gravsten. O. 1600—50. Fragment af rød kalksten, 119 cm bredt, med rester af en religiøs indskrift med fordybede versaler og nederst et bomærkeskjold; i hjørnerne cirkler med evangelisterne og derimellem et bånd med beslagværksornamentik. Der har aldrig været hugget nogen egentlig gravskrift. Rejst opad nordre sideskibs vestvæg.

Gravramme, o. 1600, lagt af sognepræst Peder Mikkelsen (sml. klokke nr. 1, s. 1020) over hans fortræffelige hustru Anne Ottesdatter (Anne Otoniana). Egetræ, 170 × 107 cm, med latinsk indskrift (reliefversaler). Fundet under

præstekonens stol ved gulvets omlægning 1952. For tiden hensat i tårnkapellet.

Kister. I Wallmoden-kapellet i tårnet står fem kister, hvoraf een er nyere, de andre fra o. 1800, rigt profilerede og betrukket med sort læder. Kun to af dem har kisteplader:

1) O. 1788. Catharina Margrete Wallmoden (sml. epitaf nr. 4, s. 1022), født Lehn, til Fuglsang og Prierskov, født 18. jan. 1731, gift 9. nov. 1759 med Christopher Georg Wallmoden (een søn og tre døtre), død 5. nov. 1788. Rektangulær sølvplade med vase og guirlander.

2) O. 1793. Christopher Georg von Wallmoden (sml. klokke nr. 2, s. 1020), født 6. juni 1730, friherre til stamhuset Wallmoden i det Hildesheimske og herre til Fuglsangs og Prierskøvs godser i Lolland, geheimeråd, ridder, kammerherre og amtmand over Falsterland, død 23. okt. 1793. Som nr. 1.

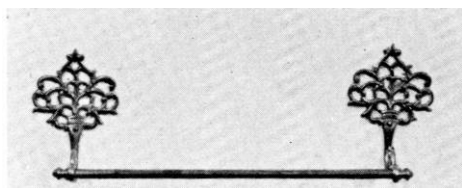
†*Begravelser.* 1722 omtales to åbne begravelser i koret (rgsk.).

Kårde fra 1600'rne, ophængt i søndre sideskib. Efter sagnet skal den have tilhørt en svensker, der blev dræbt foran våbenhuset.

Kirkegårdsmonumenter. 1) O. 1824. S. C. von Walmoden, født 14. dec. 1770, død 7. marts 1824. Plade og kors af marmor, nu i Wallmodenkapellet, tidligere på kirkegården i Maribo.

2) O. 1837. Forpagter I. Friderichsens hustru Elsebeth Kirstine født Dahl, født i København 27. maj 1798, død på Fuglsang 28. febr. 1837. Sandstensmonument med plade og kors af marmor.

3) O. 1839. H. J. Junior, født 4. jan. 1791, død 27. juli 1839. Som nr. 2.

O. N. 194

Fig. 19. Toreby. Håndklædeholder (s. 1015).

KILDER OG HENVISNINGER

Regnskaber 1630—1715 (LA), 1692—93 (RA), 1694—95, 1699—1715, 1719—20 (LA), 1715—25, 1721—25 (RA). — Synsforretning 1721 (Kommissionsakter ang. lolland-falsterske Kirker 1741, RA); Synsforretninger over Kirker og Præstegaarde m. v. 1803—13, 1816—24, div. år (LA); Syn over Lollands østre Provsti 1829—44, Syn over Lollands Musse og Fuglse Herreder 1846—48, Synsforretninger over Kirker i Lollands Musse Herred 1848—61 (LA). — Provsteprotokol for Musse Herred 1820—29 (LA). — Dokumenter og Rreve for hele Stiftet 1579—1762 (stiftsarkivet, LA). — Præsteindberetning 1706, Ny kgl. Saml. 409, folio (kgl. Bibliotek). — J. Bircherods Ms. 1732, Gl. kgl. Saml. 2351 (kgl.

Bibliotek). — Museumsindberetninger af J. Magnus-Petersen 1879 og 1888 (kalkmalerier), M. Henriksen 1905 (kalkmalerier), Chr. Axel Jensen 1906 (krucifiksgruppe), Eigil Rothe 1915 (kalkmalerier), Chr. Axel Jensen 1920, Kr. Due 1921 (istandsættelse af krucifiksgruppe, prædikestol, pulpitur og epitafium), O. Norn og Aa. Roussell 1942.

S. Abildgaard: Notesbog I. 1756. S. 5 f. (NM). Henry Petersen: Notesbog XXXIII.

O. 1890. S. 14 f. (NM). — M. Clemmensen: Notesbog III. 1914—15. S. 76.

AarbLollFalst. 1933. S. 182 f.

¹ Acta pontificum VI, 11—12, 20. ² Suhms Saml. II, 2, 2. ³ Kronens Skøder IV, 655 f. ⁴ 25. juli 1550; Danske Kancelliregistranter, s. 448. ⁵ Abildgaard: Notesbog I, 5—6. ⁶ F. R. Friis: Musse Hrd. 1872. S. 118. ⁷ Af Kr. Due. ⁸ Suhms Saml. II, 2, 2. ⁹ 2. juli 1520; Regesta I, nr. 6733. ¹⁰ Dok. og Breve for hele Stiftet. ¹¹ Fr. J. Meier: Efterretninger om Billedhuggeren Johannes Wiedewelt. Kbh. 1877. S. 276.

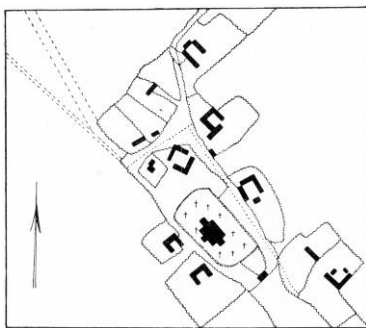

Fig. 20. Toreby 1807.